اخلاق در ارزشیابی: ارائه چارچوبی مفهومی

دکتر مقصود امین‌خندقی*[1]، سمیه بهمن‌آبادی[2]

۱. گروه علوم تربیتی، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه فردوسی مشهد

۲. گروه سنجش و اندازه‌گیری، دانشکده علوم تربیتی و روانشناسی، دانشگاه علامه طباطبایی

(تاریخ دریافت: ۹۱.۰۵.۰۱، تاریخ پذیرش: ۹۱.۱۰.۰۲)

چکیده

زمینه: ارزشیابی فعالیت نظام‌داری است که برای انجام آن ملاک‌هایی جهت ارزش‌گذاری تعیین و اطلاعاتی در خصوص وضع موجود پدیده فراهم می‌شود و سپس با مقایسهٔ وضع موجود با این ملاک‌ها، ارزش آن پدیده تعیین می‌شود. لازم است که ارزشیاب تصمیم بگیرد که از کدام منابع و با چه شیوه‌ای ملاک‌های ارزش‌گذاری شده را انتخاب، جمع‌آوری و تحلیل کند، و یافته‌های خود را چگونه در جهت بهبود وضع موجود عرضه کند. بنابراین، ماهیت ارزشیابی شرایط زیادی را ایجاد می‌کند که ارزیابان را در حوزه کارشان با چالش‌ها، تعارض‌ها و مسائلی اخلاقی مواجه می‌کند. هدف از انجام پژوهش حاضر، ارائه چارچوبی مفهومی از اخلاق در ارزشیابی جهت ارائه دستورالعملی به ارزشیابان بود.

روش کار: این مقاله با روش تحلیلی- استنتاجی و با مرور منابع مرتبط، چارچوبی مفهومی از اخلاق در ارزشیابی را فراهم می‌کند.

یافته‌ها: دست یافتن به تعریفی واحد از ارزشیابی تنها با توسل به ارکان سازندهٔ تعاریف مختلف این حوزه میسر است. با توجه به سه رکن اصلی تمام تعاریف ارزشیابی، اخلاق در ارزشیابی در سه حوزهٔ ۱) گردآوری روشمند داده‌ها، ۲) قضاوت روشمند دربارهٔ یافته‌ها و ۳) تصمیم‌گیری و تلاش برای بهبود وضع موجود قابل مفهوم‌سازی است. هریک از این حوزه‌ها خرده‌مؤلفه‌های مختلف و اصول اخلاقی خاص خود را دارد.

نتیجه‌گیری: ارزشیابی به واسطه ماهیت چندگانه‌ای که دارد، مستلزم رعایت اصول اخلاقی است تا بتوان با دست‌یابی به نتایج معتبر در جهت تصمیم‌گیری برای بهبود وضع موجود برنامه‌ها و سازمان‌ها گام برداشت؛ بنابراین، توجه به چارچوبی مفهومی برای رعایت اصول اخلاقی در ارزشیابی پیشنهاد می‌گردد.

کلید واژه‌ها: گردآوری روشمند داده‌ها، قضاوت روشمند، تصمیم‌گیری، چارچوب مفهومی، اخلاق در ارزشیابی.

سرآغاز

ارزشیابی فعالیتی نظام‌دار است که طی آن ملاک‌هایی برای ارزش‌گذاری تعیین می‌شوند، اطلاعاتی درباره وضعیت موضوع مورد نظر فراهم می‌آید و با مقایسه وضع موجود و ملاک‌های تعیین شده، ارزش آن موضوع مشخص می‌شود، بر این اساس، ارزیاب باید تصمیم بگیرد که از کدام منابع و با چه شیوه‌ای ملاک‌های ارزش‌گذاری را انتخاب کند، چگونه اطلاعات لازم درباره موضوع مورد بررسی را به دست آورده و تحلیل کند و چگونه و به چه مراجعی یافته‌های حاصل از فعالیت ارزشیابانهٔ خود را عرضه نماید تا در جهت بهبود وضع موجود از آنها استفاده کنند. ارزیاب برای انجام ارزشیابی صحیح نیاز به معیارهایی دارد تا با محک زدن اعمالش با آن‌ها در حین ارزشیابی بتواند به خوبی عمل کرده و ارزش واقعیت‌ها را مشخص کند (۱). این معیارها همان هنجارها و منشورهای اخلاقی هستند. بنابراین، ارزشیابی فعالیتی مانند فعالیت‌های دیگر، همچون پژوهش است که نیازمند هنجارهای اخلاقی است.

* نویسنده مسئول، نشانی الکترونیک:
aminkhandaghi@ferdowsi.um.ac.ir

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]

در کشور ایران از دو جهت به این هنجارها کم‌توجهی شده است. یکی به لحاظ مفهومی منابع موجود نشان از مغفول ماندن این مسأله دارند، و دوم اینکه مطالعات عملی در این زمینه در داخل کشور انجام نگرفته است تا تصویر روشنی از چیستی و چگونگی آن موجود باشد. روشن است که برای کاربرد این حوزه در عمل باید تصویر روشنی از آن داشت.

حفظ چارچوب اخلاقی و انسانی در انجام کنش‌های کاری، لازمه درست انجام دادن یک عمل و اثربخشی آن است (۲). اخلاق در ارزشیابی[۱] شامل اصول و مبانی است که فلاسفه و محققان فراهم کرده‌اند تا انتخاب و اعمال ارزیاب را حین ارزشیابی هدایت کند (۳). تعریف صاحبنظران از اخلاق در ارزشیابی نه تنها به لزوم پذیرش استانداردهای حرفه‌ای اشاره دارد، بلکه این مفهوم در چارچوب گسترده‌تر مرتبط با اینکه چه چیز خوب یا بد است و یا تعهد و وظیفه اخلاقی نامیده می‌شود، ارائه می‌شود (۴). محققی بیان می‌کند که اخلاق در ارزشیابی با مسائلی همچون طراحی مطالعه، جمع‌آوری داده‌ها، گزارش دادن و استفاده از اطلاعات، امکان تخلف از موافقت‌نامه‌ها، فشارهای سیاسی و روابط بین شخصی سروکار دارد (۴).

با توجه به اهمیت اخلاق ارزشیابی، در سطح جهان توجه فراوانی به آن شده است. از جمله انتشار نسخه‌های اصلاح شده اصول راهنمایی برای ارزشیابی استاندارد (انجمن ارزشیابی آمریکا[۲]، ۲۰۰۴) و چاپ ویرایش دوم و سوم برنامه‌های استاندارد ارزشیابی کمیته استاندارد ارزشیابی آموزشی[۳]، اولین متن مختص به اخلاق ارزشیابی، اختصاص فصلی در زمینه اخلاق در دانشنامه‌های عمده در زمینه ارزشیابی، تدوین بخشی با عنوان مسائل اخلاقی در مجله ارزشیابی آمریکا[۴] و آموزش اخلاق در وب‌سایت انجمن ارزشیابی آمریکا. و از ابتدای سال ۲۰۰۰، هر مقاله‌ای که در مجله ارزشیابی آمریکا ارائه می‌شود، به صورت مختصر، اصول راهنمایی برای اخلاق ارزشیابی دارد (۵). در سال‌های اخیر، انجمن ارزشیابی استرالیا[۵] دو مبحث را در ارتباط با اخلاق در ارزشیابی منتشر کرده است که شامل راهنمایی برای انجام اخلاقی ارزشیابی و منشور اخلاقی آن است. راهنمای اخلاقی اشاره به توسعه و بهبود کار ارزشیابی داشته و در پی اطلاع‌رسانی به کسانی است که در انجمن‌های ارزشیابی در حال انجام فعالیت‌های ارزشیابی هستند. از منشور اخلاقی[۶] نیز به طور مستقیم در ارزیابی‌های حرفه‌ای استفاده می‌شود و بیشتر متمرکز بر ارزشیابی ارزیابان است (۶).

پیامد مهم این توجه به مبحث اخلاق در ارزشیابی، بازشناسی جنبه‌های متنوعی است که ارزشیابان را با حوزه اخلاق آشنا می‌کند و راهنمایی برای عمل آنان فراهم می‌آورد. اما با وجود چنین مطالعاتی، هنوز هم اختلاف زیادی در باب اینکه چه چیزی جزو مباحث اخلاقی در ارزشیابی است، وجود دارد. برای مثال، هنگامی که محققان نتایج پژوهش‌شان در اخلاق ارزشیابی را به طور مختصر بیان کردند، اظهار داشتند که افرادی که به سؤالاتی همچون اخلاق چیست؟ و اخلاق در ارزشیابی چه می‌کند؟ پاسخ می‌دهند، پاسخ به این سؤالات را از تجارب ارزیابان، استفاده طولانی مدت از ارزشیابی، وارد شدن در ارزشیابی و تجارب اعضای هیأت علمی که مباحث ارزشیابی را تدریس می‌کنند اخذ می‌کنند. همچنین سی و پنج درصد اعضای انجمن ارزشیابی آمریکا به این سؤال که "آیا در کار ارزیابی برنامه با مسئله‌ای اخلاقی یا چیز متناقضی که مجبور به واکنش باشید، مواجه شده‌اید؟"، پاسخ‌های متفاوت دادند (۷). بنابراین، هنوز هم حوزه اخلاق در ارزشیابی حوزهٔ چالش‌انگیزی است.

دیدگاه برخی از صاحب‌نظران در خصوص معضلات اخلاقی عمدتاً مسائل تکنیکی، ارتباطاتی، مدیریتی، یا قراردادی است که با راهبردهای مناسب حل مسأله نسبت به ابعاد اخلاقی نشان داده شده است (۴). دیگر صاحب‌نظران ابعاد حقوقی و اخلاقی را هنگام تحلیل مسائل رفتار اخلاقی فراخوانی کرده‌اند. بعضی به مسائل روش‌شناختی در ارزشیابی پرداخته، و برخی از منظر معانی متفاوتی که اخلاق در مراحل مختلف ارزشیابی به خود می‌گیرد سخن گفته‌اند (۵)، برای مثال صاحبنظران به ارزیابان توصیه می‌کند که «محتاط باشید که مسائل اخلاقی موقعیت‌هایی هستند که شما به سادگی در مورد روش‌شناسی تصمیم‌گیری می‌کنید»، البته مسائل روش شناختی الزاماً مسائل اخلاقی نیستند، با این حال یک بررسی اجمالی از اصول اخلاقی انجمن ارزشیابی آمریکا نشان می دهد که مباحث روش‌شناسی و

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]

طراحی می‌توانند کاربردهای اخلاقی مهمی برای کار یک ارزیاب داشته باشند (۴). برخی نیز این حوزه را از منظر منابعی که اخلاق ارزشیابی از آنها منشأ می‌گیرد (منابعی که از انجام یک ارزشیابی حاصل می‌آید، منابعی که ارزشیاب ایجاد می‌کند، و منابعی که ذاتاً درون خود زمینه ارزشیابی هستند) بررسی کرده‌اند (۸).

با این که بین تمامی صاحب‌نظران در خصوص حوزه اخلاق ارزشیابی اختلاف‌نظر وجود دارد، اما اجماع عمومی این است که نمی‌توان از مسائل اخلاقی اجتناب کرد (۴). نظر به اهمیت اخلاق در فرآیند ارزشیابی، در این مقاله تلاش می‌شود تا دیدگاه‌های صاحب‌نظران در حوزه اخلاق در ارزشیابی، با توجه به سه رکن مشترک تمامی تعاریف ارزشیابی، یعنی ۱) گردآوری روشمند داده‌ها، ۲) قضاوت روشمند و ۳) تصمیم‌گیری برای بهبود امور، اصول اخلاقی مربوط به این مراحل به تفکیک ارائه شوند. هدف این پژوهش، ارائه چارچوبی مفهومی از اخلاق ارزشیابی است. چارچوب مفهومی مبین نوعی طبقه‌بندی واقعیت و پدیده‌ها است و تلاش می‌کند عناصر سازنده پدیده‌ها و روابط میان آنها را بطور منتظم و ساختارمند مشخص نماید تا مبنای منسجم و قابل دفاعی درباره مطالعه و بررسی آن فراهم آید (۹). هدف از تدوین چارچوب مفهومی در این پژوهش، ارائه رهنمودی به ارزشیابان در حیطه اخلاق در ارزشیابی و تعیین استانداردها برای راهنمای عمل آنان است. علاوه بر این چنین چارچوبی می‌تواند یاری‌گر انجمن‌های ارزشیابی جهت تدوین منشوری اخلاقی و راهنمایی برای ارزیابان جهت انجام ارزشیابی اخلاق‌مدارتر باشد.

سه رکن اصلی در تعاریف ارزشیابی

تعاریف بسیاری از ارزشیابی شده است که به مهمترین آنها اشاره می‌شود. از نظر برخی محققان، ارزشیابی شامل روش‌های تحقیق و بررسی و داوری است؛ یعنی ۱) تعیین استانداردهایی برای داوری در کیفیت و اتخاذ تصمیم در این مورد که آیا این استانداردها باید نسبی باشند یا مطلق، ۲) گردآوری اطلاعات مربوط به موضوع، ۳) کاربرد این استانداردها برای تعیین کیفیت (۱۰). تعریف دیگر «ارزشیابی گردآوری اطلاعات درباره فعالیت‌ها، ویژگی‌ها و بروندادهای برنامه به منظور قضاوت، بهبود اثربخشی برنامه و یا اطلاع‌رسانی برای تصمیم‌گیری جهت برنامه‌ریزی آینده است» (۱۱). صاحب‌نظران ارزشیابی را «فرایند نظام‌دار گردآوری و تفسیر شواهدی که منجر به داوری ارزشی می‌شود و در نهایت به عمل می‌انجامد» معرفی کرده است (۱۲).

پژوهشگران ارزشیابی را خوشه‌ای از فرایندها می‌دانند که فرد انجام می‌دهد تا داده‌هایی را گردآوری کند که به وی امکان می‌دهد در مورد پذیرفتن، تغییر دادن، یا حذف چیزی تصمیم بگیرد (۱۱).

تأکید بر نظام‌دار بودن فعالیت ارزشیابی، بدان جهت است که در این فعالیت، اطلاعات با کمک روش‌ها و به طرزی دقیق و گسترده جمع‌آوری و با شیوه‌ای مناسب تحلیل می‌گردد و تفسیر آن مبتنی بر اصول و موازین علمی است. همچنین در نظام‌دار بودن این معنا نیز نهفته است که فعالیت‌های ارزشیابی دارای نظم خاصی هستند. این نظم که در تعریف نیز بر آن تأکید شده است، می‌تواند بیانگر مراحل انجام ارزشیابی باشد.

در فعالیت ارزشیابی آموزشی – در حکم یک نوع فعالیت ارزشیابی– سه گام اساسی برداشته می‌شود. نخستین گام، فراهم کردن ملاک‌هایی برای ارزش‌گذاری است. این ملاک‌ها از ارزش‌های حاکم بر نظام آموزشی به دست می‌آیند و تدارک آنها بر پایه اصول و موازین خاصی صورت می‌گیرد. دومین گام، شناخت موضوع یا پدیده مورد نظر است که با جمع‌آوری اطلاعات همه‌جانبه دربارهٔ آن به دست می‌آید. سومین گام نیز مقایسه وضع و شرایط کنونی موضوع مورد بررسی (وضع موجود) با ملاک‌ها و معیارهای تدوین شده (وضع مطلوب) است. در این گام، پدیده یا موضوع مورد بررسی محک زده می‌شود تا ارزش و عیار آن تعیین شود (۱۳).

طبق نظر کمیسیون مشترک ارزشیابی[۷]، «ارزشیابی، سنجش نظام‌مند بها، و یا شایستگی یک چیز است» (۱۴).

به جهت متنوع بودن تعاریف ارزشیابی، رسیدن به تعریفی واحد از آن مشکل بوده؛ تنها می‌توان از لحاظ ارکان سازنده این تعاریف، به یک تعریف واحد و عام از ارزشیابی دست یافت. این ارکان در تمام تعاریف ارزشیابی جزو ارکان سازندهٔ آن هستند.

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]

سه رکن اساسی ارزشیابی از این نظر عبارتند از: ۱) گردآوری روشمند داده‌ها و اطلاعات، ۲) قضاوت روشمند داده‌ها و اطلاعات و ۳) تصمیم‌گیری و تلاش برای بهبود وضعیت موجود. مبنای ارزشیابی بر این سه رکن نهاده شده است؛ زیرا در تمامی ارزشیابی‌ها گردآوری داده‌ها، قضاوت روشمند درمورد داده‌ها و تصمیم‌گیری برای بهبود وضع موجود از مهمترین و اصلی‌ترین مراحل و فعالیت‌ها محسوب می‌شوند. در این مطالعه با عنایت به اینکه نمی‌توان یک تعریف واحد و متفق‌النظری را بین صاحب‌نظران پیدا نمود، تلاش شده است تا عناصر سازنده و تشکیل‌دهنده مشترک بین تعاریف و دیدگاه‌های ارزشیابی را شناسایی کنیم و بر این اساس اصول و هنجارهای اخلاقی ناظر بر آنها را شناسایی و سازماندهی نماییم.

ارزشیابی به مثابهٔ اقدامی اخلاقی: آراء و نظریه‌ها

در زمینهٔ ارزشیابی، تعاریف، آراء و نظریات مربوط به آن اختلاف نظر بسیار است، این تکثر آراء به دلیل ماهیت پیچیده ارزشیابی و نبود تعریف واحدی برای آن است؛ ضمناً نظریه‌ها و دیدگاهها نیز در زمینه اخلاق ارزشیابی متنوع و متکثرند. در زیر به تعدادی از این نظریه‌ها و دیدگاها اشاره می‌شود.

بیشتر ارزیابان می‌دانند که ماهیت ارزشیابی شرایط زیادی را ایجاد می‌کند که ارزیابان را در حوزه کارشان با چالش‌ها، تعارض‌ها و معضلاتی مواجه می‌کند که اخلاقی تلقی می‌شوند (۱۵).

اخلاق را می‌توان «معرفت به ارزش‌ها» تعریف کرد که در آن از فضیلت سخن به میان می‌آید و به مباحثی چون چه باید و چه نباید کرد پرداخته می‌شود (۱). ارزشیابی فعالیتی انسانی است و هنگامی که برنامه‌ها ارزیابی می‌شوند، افراد ضرورتاً با مباحث و موضوعات آشفته‌ای مثل مسائل سیاسی و اخلاقی سروکار پیدا می‌کنند (۱۰). بنابراین، ارزشیابی کردن به طور ذاتی مستلزم رعایت مسائل اخلاقی است؛ زیرا مضمون آن مضمونی اخلاقی است (۸).

مخاطرات ارزشیابی نه تنها افراد، بلکه خود برنامه را نیز درگیر می‌سازد. ممکن است برنامه‌ای خوب باشد، اما ارزشیابی ضعیف موجب شود که دیگران دربارهٔ آن قضاوت درستی انجام نداده و به سقوط آن کمک کنند و مسئولان از ادامه سرمایه‌گذاری در آن اجتناب کنند.

هنجار، رکن جهت‌دهنده، راهنمای عمل و رفتار، یا دستورالعمل‌های کنش اجتماعی هستند که بر اساس ارزش‌های اجتماعی یک گروه مانند گروه متخصصان و ارزشیابان شکل می‌گیرند (۱۶–۱۸). اصل در علوم کاربردی همچون ارزشیابی قاعده عامه‌ای است که می‌توان آن را به منزله دستورالعمل کلی در نظر گرفت و به عنوان راهنمای عمل قرار داد (۱۹). اصول اخلاقی مجموعه دستورالعمل‌هایی است که راهنمایی را برای فعالیت‌هایی که در موقعیت‌های پیچیده اخلاقی هستند، فراهم نموده و به منظور جلوگیری از امکان بروز خطا و مشکل در جریان انجام امور به افراد کمک می‌کنند (۲۰ و ۲۱). در بسیاری از مؤسسه‌های ارزشیابی جهان، ارزیابان به تدوین استانداردهای ارزشیابی و اصول اخلاقی پرداخته‌اند که این استانداردهای ارزشیابی به چند منظور تدوین شده‌اند. اول این که معلوم شد برخی از پژوهش‌های ارزشیابی ضعیف بوده و بعضی از پژوهش‌های ارزشیابی نسبت به موجودیتی که مورد ارزشیابی قرار می‌گیرد، اهمیت قائل نیستند. معمولاً ارزشیابی درگیر ملاحظات سیاسی است و در صورت نبود استانداردهایی برای ارزشیابی، ارزیابان به احتمال زیاد سعی در جهت‌دهی به فرایند ارزشیابی خواهند داشت تا نتایجی را ارائه دهند که بازتاب سوگیری‌ها یا علایق شخصی آنان باشد. دلیل دوم این بود که فرایند ارزشیابی را از خطای حاصل از افرادی که انگیزه‌های نهانی دارند، مصون کنند. دلیل دیگر این بود که کمیته‌های ارزشیابی احساس کردند که انتشار مجموعه استانداردهای ارزشیابی می‌تواند به تخصصی‌تر شدن ارزشیابی کمک کند (۲۲).

روش پژوهش

روش پژوهش این مطالعه، تحلیلی– استنتاجی است. این روش را می‌توان هم برای نظریه‌پردازی و هم برای تحلیل، ارزیابی و نقد نظریه‌ها مورد استفاده قرار داد (۲۳). در این مقاله با استفاده از نظرات صاحبنظران حوزه اخلاق در ارزشیابی، ضمن

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]

استخراج و مفهوم‌سازی اصول اخلاقی ارزشیابی و نشان دادن نقش ارزشیابان در ارتقاء اخلاق، به ارائه چارچوب مفهومی از اخلاق در ارزشیابی پرداخته خواهد شد. برای بررسی اصول و هنجارهای اخلاقی در ارزشیابی، ابتدا نظریه‌ها و دیدگاه‌های مختلف در زمینه اخلاق در ارزشیابی بررسی و سپس ویژگی‌ها، اصول و هنجارهای اخلاقی مشترک مشخص شده است؛ پس از آن، این اصول و هنجارهای اخلاقی طبقه‌بندی و مفهوم‌سازی و بر اساس این طبقه‌بندی و مفهوم‌سازی مهمترین اصول اخلاقی در زمینه اخلاق در ارزشیابی تبیین و تشریح شده است. تمام اصول اخلاقی در ارزشیابی در سه رکن اساسی ارزشیابی شامل ۱) گردآوری روشمند داده‌ها و اطلاعات، ۲) قضاوت روشمند در مورد داده‌ها و اطلاعات و ۳) تصمیم‌گیری برای بهبود وضعیت موجود، تشریح می‌شود. در مباحث مرتبط با اخلاق دو رویکرد مورد نظر است که یکی مبتنی بر قوانین و مقررات و دیگری مبتنی بر اصول و ارزش‌هاست که هر دو باید مورد تحلیل و واکاوی قرار بگیرد (۲۴). این اصول اخلاقی با توجه به هدف پژوهش با بررسی منابع مرتبط در این حوزه‌ها معرفی می‌گردد. گردآوری داده‌ها به وسیله چک‌لیستی شامل تعداد صاحبنظران، اصول استخراج شده، هنجارها، کدها و شماره صفحات مورد بررسی انجام شد، جهت اخذ پایایی، ۱۰ درصد از متون و دیدگاه‌های بررسی شده برای کدگذاری در اختیار محقق دوم قرار گرفت و میزان توافق دو کدگذار ۸۰ درصد بود.

یافته‌ها

الف) اصول و هنجارهای اخلاقی مرتبط با گردآوری روشمند داده‌ها

فرد ارزیاب در مرحله گردآوری داده‌ها (طراحی و اجرا) برای ارزشیابی با تعارضات و ملاحظات اخلاقی بسیاری مواجه است که در جدول (۱) برخی از اصول اخلاقی مرتبط با این مرحله از دید صاحب‌نظران آمده است. اصول اخلاقی حاکم بر مرحلهٔ گردآوری در دو طبقه با عنوان اصول اصول حاکم بر طراحی برای گردآوری داده‌ها و اصول حاکم بر اجرای گردآوری داده‌ها (به همراه رعایت حقوق آزمودنی‌ها) ارائه شد؛ زیرا در گردآوری روشمند داده‌ها این دو مرحله الزامی است. دلیل ارائه این دو تقسیم‌بندی در مرحلهٔ گردآوری روشمند داده‌ها این بود که در ارزشیابی ابتدا ارزیاب در مورد چگونگی جمع‌آوری داده‌ها تفکر کرده و با طرح نقشه ذهنی و برنامه‌ریزی اصولی به جمع‌آوری داده‌ها (اجرا) روی می‌آورد.

جدول ۱: اصول اخلاقی ارزشیابی در حوزه گردآوری روشمند داده‌ها از دید صاحب‌نظران این حوزه

مؤلفه	اصول	هنجارها	صاحب‌نظران
طراحی برای گردآوری داده‌ها	تأمین منابع مالی و انسانی	فقدان منابع مالی و انسانی کافی می‌تواند عواقب جدی از نظر کیفیت و انتشار نتایج ارزشیابی داشته باشد.	استک و ماربی(۲۵)، بالانتین و همکاران (۲۶)، توماس (۲۷)، گراسو (۲۸)
	وظیفه‌شناسی*	ارزیاب باید در تمام مراحل ارزشیابی به وظایف خود آگاه باشد.	ماسیشون (۸)
	ویژگی‌های اخلاقی ارزیاب*	ارزیاب باید به فضایل اخلاقی مانند صداقت، صلاحیت، پشتکار، وظیفه‌شناسی، بصیرت و احترام به مردم آراسته باشد.	استک و ماربی (۲۵)، بانک جهانی (۲۹)، موریس (۳۰)، موریس (۳۱)، اینزپاتریک (۳۲).
	طراحی کامل در جمع آوری داده‌ها	در طراحی ارزشیابی باید تمامی موارد مرتبط با جمع‌آوری داده‌ها، مانند روشن و شفاف بوده و پراکنده و چندگانه نباشند.	اسمیت (۴)، ماسیشون (۸).
	در نظر گرفتن دیدگاه صاحب‌نظران در طراحی*	ارزیاب موظف است ضمن مشورت با صاحب‌نظران یا استفاده از آثار آنان ارزشیابی را انجام دهد.	ماسیشون (۸)، اسمیت (۴)
	تجزیه و تحلیل هزینه- فایده*	ارزیاب باید از مزایا و معایب انجام ارزشیابی‌اش آگاه باشد و به تجزیه و تحلیل هزینه-فایده بپردازد.	موریس (۳۰)، موریس و جاکوبس (۷)

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]

اجرای گردآوری داده ها	اصول مربوط به رعایت حقوق مشارکت کنندگان در اجرا و جمع‌آوری داده‌ها	در نظر گرفتن هدفی ارزشمند برای ارزشیابی	هدف ارزشیابی باید بهبود امور باشد و نباید با هدف توجیه یک تصمیم یا جمع آوری اطلاعاتی علیه اعضای معینی از کارکنان برنامه باشد.	گال و دیگران (۲۲)
		عدم توجه به منافع شخصی افراد	در انجام ارزشیابی و گردآوری داده‌ها نباید به منافع شخصی افراد توجه شود.	استک و مابری (۲۵)، ماربی (۳۳)، ایتزپاتریک (۳۲).
		حفاظت از داده‌ها	ارزیاب باید مسئولیت حفاظت از اطلاعات و پایگاه داده‌ها را به عهده بگیرد.	بانک جهانی (۲۹)، جانسون و دیگران (۳۴).
		پایایی[8]	ارزشیابی باید اطلاعات معتبری را برای تصمیم‌گیری ارائه دهد، تا تصمیم گیری به درستی انجام شود.	استک و ماربی (۲۵)، گال و همکاران (۲۲)، ماربی (۳۰)، ایتزپاتریک (۳۲).
		دست‌یابی به حقیقت*	ارزیاب باید در دست‌یابی به اطلاعات و جستجوی حقیقت آزاد باشد.	ویرتانن و لایتینن (۳۵)
		پاسخگو بودن [9] ارزیاب	ارزیاب باید خود را مسئولیت تمام فعالیت‌های خود در طراحی و انجام مطالعه‌ای که بر عهده گرفته است، بداند.	استک و ماربی (۲۵)، ماسیشون (۸)، ایتزپاتریک (۳۲).
		رضایت آگاهانه[10]	مشارکت‌کنندگان در ارزشیابی باید حق آزادانه برای شرکت داشته باشند و هر زمان که بخواهند بتوانند بدون هیچ قیدی از شرکت در ارزشیابی امتناع کنند.	استک و ماربی (۲۵)، والکر، هاگرت و همیلتون (۳۶).
		محرمانه و گم‌نام بودن	ارزیاب باید به مشارکت‌کنندگان اطمینان بدهد که نام و مشخصات آنان در جریان ارزشیابی و گزارش یافته‌ها مخفی خواهد ماند.	پنیول و همکاران (۳۷)، جانسون و دیگران (۳۴)، ایتزپاتریک (۳۲)
		مشارکت عادلانه	ارزشیابی باید فرصت برابر برای مشارکت تمامی افراد زیربط فراهم کند.	گرین (۳۸)، ویرتانن و لایتینن (۳۵).
		احترام به افراد مورد ارزیابی	ارزیاب باید به امنیت و ارزش مشارکت کنندگان برنامه، مصرف کنندگان (مشتری) و ذینفعان دیگر برنامه احترام بگذارد.	ماربی (۳۳)، موریس (۳۰)، موریس (۳۱).
		امنیت جسمانی و روانی مشارکت‌کنندگان*	در ارزشیابی برنامه‌ها باید به امنیت جسمانی و روانی مشارکت‌کنندگان توجه شود	استافل‌بیم و شینگفیلد (۱۴)، ایتزپاتریک (۳۲)

* اصول اخلاقی مشترک که می‌تواند در تمام رکن‌های ارزشیابی مدنظر باشد؛ اما به دلیل اهمیت اولیه در این رکن ارائه شده‌اند.

ب) اصول و هنجارهای اخلاقی مرتبط با قضاوت روشمند دربارهٔ داده‌ها

چون مرحلهٔ قضاوت در ارزشیابی با امور ذهنی سروکار دارد، ممکن است سوگیری افراد در آن نقش بیشتری داشته و قضاوت غیراخلاقی انجام شود. در جدول (۲) برخی از اصول اخلاقی مرتبط با مرحلهٔ قضاوت در مورد داده‌ها ارائه شده است. در مرحلهٔ قضاوت در ارزشیابی نیز با مطالعهٔ مبانی مرتبط با ارزشیابی به جمع‌آوری اصول مرتبط با این حوزه پرداخته و دسته‌بندی و طبقه‌بندی این اصول انجام شد. این اصول نیز در دو دسته طراحی برای قضاوت و انجام قضاوت قرارگرفتند؛ زیرا در قضاوت نیز ارزیاب باید در ابتدا شرایط، منافع و تعارضات را در نظر گرفته و با توجه به شرایط و موقعیت، قضاوت را انجام دهد.

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]

جدول ۲: اصول اخلاقی ارزشیابی در مرحلهٔ قضاوت روشمند دربارهٔ داده‌ها از دید صاحب‌نظران این حوزه

مؤلفه	اصول	هنجارها	صاحب‌نظران
طراحی برای قضاوت	توجه به تعارض منافع	تضاد بین نیاز سازمان و مشتریان و تضاد بین منافع مالی نباید در قضاوت در ارزشیابی تأثیر گذارد و باعث سوگیری در نتایج آن شود.	استک و مابری (۲۵)، ماربی (۳۳)، ایتزپاتریک (۳۲).
	شایستگی[11]	ارزیاب باید صلاحیت و شایستگی لازم برای انجام ارزشیابی و قضاوت در مورد نتایج آن داشته باشد.	بالانتین و همکاران (۲۶)، بانک جهانی (۲۹)، توماس (۲۷)، ایتزپاتریک (۳۲).
	اعتبار اندازه‌گیری	ارزشیابی باید با اندازه‌گیری صحیح و با استانداردهای بالا انجام و اعتبار ابراز ارزشیابی احراز شود، زیرا ابزار نامعتبر نتایج نامعتبر به دست می‌دهد.	گراسو (۲۸)، گرین (۳۸)، ماسیشون (۸)، ویرتانن و لایتینن (۳۵).
	عینیت[12]	فرایند قضاوت در انجام ارزشیابی باید عینی و به دور از تعصب و سوگیری باشد.	ایتزپاتریک (۳۲)
	عدم‌تخریب روحیهٔ ذینفعان	ارزشیابی نباید باعث تخریب روحیهٔ ذینفعان و ایجاد اضطراب در آنان شود.	گرین (۳۸)
انجام قضاوت	ویژگی‌های شخص ارزیاب برای قضاوت	- برای ارزش‌ها و فرهنگ‌های محلی احترام قائل شود. - نباید مواضعی را که از قبل نتیجه ارزشیابی را تعیین می‌کنند، در نظر داشته باشد. - نباید میل به ارائه ارزیابی مثبت داشته باشد تا به امنیت شغلی دست یابد.	ایتزپاتریک (۳۲)، اسکات و موریسون، (۳۴)، بانک جهانی (۲۹)، ماربی (۳۳).
	دخالت ندادن مدیران در ارزشیابی	مدیران نباید تلاش کنند تا یافته‌های ارزشیابی را تحت تأثیر قرار داده یا کنترل کنند.	تورنر (۶)
	درگیر نشدن در مداخله‌های سیاسی	قضاوت در ارزشیابی نباید با توجه به منافع سیاسی صورت گیرد.	اسکات و موریسون، (۳۹)، گال و دیگران (۲۲).

پ) اصول و هنجارهای اخلاقی مرتبط با تصمیم‌گیری برای بهبود وضعیت موجود

برخی صاحبنظران بیان می‌کنند که ارزیاب از تکنیک‌های سنتی فراتر می‌رود. نقش فعالی که وی در رویدادهای اثرگذار بر ارزشیابی دارد، او را به عنوان فردی متجلی می‌کند که به منافع مختلف خدمت می‌کند. ارزیابان می‌دانند که ارزشیابی فقط یک روند تکنیکی، شامل جمع‌آوری و تحلیل داده‌ها نیست؛ بلکه فعالیتی سیاسی است. بسیاری اوقات منافع خاص افراد یا گروه‌های متفاوت در ارزشیابی در نظر گرفته می‌شود، و قضاوت و تصمیم‌گیری را تحت تأثیر قرار می‌دهد (۴۰). استافل بیم معتقد است که هدف اصلی ارزشیابی این است که به تصمیم‌گیری کمک کند، تصمیم مورد نظر را که به جوابی نیاز دارد، شناسایی کند، جواب‌های بدیلی را که ممکن است به عنوان پاسخ ارائه شوند، شناسایی کند، معیارهایی را که در انتخاب از میان تصمیمات جایگزین مورد استفاده‌اند، تعیین و پالایش نماید، اطلاعاتی را که انتخاب‌های بدیل را از یکدیگر تفکیک می‌کند، شناسایی، جمع‌آوری و گزارش نموده و بالاخره، تعیین کند که آیا مورد انتخاب شده انتظارات را برآورده کرده است یا خیر. تمامی این کارها در جهت بهبود امور است.

پیچیدگی و عدم‌قطعیت در موقعیت‌های تصمیم‌گیری این امکان را برای تصمیم‌گیرندگان ایجاب می‌کند که همهٔ جوانب مسأله مربوط را در نظر گیرند. تصمیم‌گیری اساساً انتخاب گزینه‌های برتر از بین مجموعه‌ای از گزینه‌ها به منظور دستیابی به هدف‌های از پیش تعیین شده است (۴۱). اگرچه مسائل

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]

اخلاقی مبحث اصولی در ارزشیابی است، ارزیابان در این حوزه آموزش رسمی کمتری می‌بینند.

از نظر نیومن و براون چهار عنصر اصلی منابع تصمیم‌گیری اخلاقی برای ایجاد چارچوبی برای ارزشیابان را هدایت می‌کنند: ۱) بینش و شهود، ۲) قوانین، ۳) اصول و نظریه‌ها، و ۴) ارزش‌های شخصی. چارچوب ترکیب و تعریف این منابع در درون زمینه ارزیابی در جدول ۳ نمایان است (۴۲).

جدول ۳: چهار سطح اصلی هدایت‌کنندهٔ تصمیم‌گیری در ارزشیابی (برنارد، ٤٢)

سطوح	سؤال‌های اخلاقی
سطح ۱: بینش و شهود	آیا من به دغدغه شهودی خود پاسخ می‌دهم؟ آیا من برای تجزیه و تحلیل‌های آتی زمان دارم؟
سطح ۲: قوانین	چه قوانین و استانداردهایی به کار گرفته می‌شود؟
سطح ۳: اصول و نظریه	چه چیزی با اصول استقلال، سودمندی، عدالت و صداقت مرتبط است؟ آیا معیارهای وظایف، عدالت اجتماعی و اخلاق وظیفه به کار گرفته می‌شوند؟
سطح ٤: ارزش‌های شخصی	آیا ارزش‌های شخصی من و اعتقاداتم بر روی افکارم تأثیر می‌گذارد؟ در انجام ارزشیابی باید چگونه باشم؟

با توجه به جدول (۳) تمامی فرایند تصمیم‌گیری در ارزشیابی با مسائل اخلاقی در ارتباط است. در هر مرحله این چارچوب ممکن است ارزیاب نگرانی‌های اخلاقی را حل کند، تصمیم بگیرد تا پروژه را متوقف کند یا استراتژی‌هایی را برای سطوح بعدی اتخاذ کند، بنابراین این اصول باید با توجه به موقعیتها و شرایط مختلفی که بر ارزشیابی حاکم است، مد نظر واقع شود.

اصول اخلاقی در تصمیم‌گیری برای بهبود بر مبنای نتایج ارزشیابی با توجه به این نکته تعیین می‌شوند که تصمیمات ارزشیابی زمینه‌مند بوده و تصمیمات ارزشیابی بین درست و درست‌تر در تضاد هستند (۸). در این مرحله نیز با توجه به مفهوم و مبانی نظری مرتبط با تصمیم‌گیری در ارزشیابی به ارائه مرتبط‌ترین اصول تصمیم‌گیری پرداخته شده است. در این طبقه، با توجه به وضعیت حساس تصمیم‌گیری در ارزشیابی تصمیم‌گیری در دو حوزهٔ مهم تصمیم‌گیری در خصوص ذینفعان و تصمیم‌گیری در خصوص گزارش یافته‌های ارزشیابی مطرح و در جدول (۴) ارئه شده است.

جدول ٤: اصول اخلاقی در ارزشیابی مرتبط با تصمیم‌گیری برای بهبود وضعیت موجود از دید صاحب‌نظران این حوزه

مؤلفه	اصول	هنجارها	صاحب‌نظران
تصمیم‌گیری در خصوص ذینفعان	توجه به ذینفعان و زمینهٔ ارزشیابی	در تصمیم‌گیری برای بهبود باید به زمینهٔ ارزشیابی و ذینفعان آن توجه شود.	امکلیپ و گاربج، (۴۳)
	توجه به نقش ارزشیابی در گسترش تفاهم و عدالت اجتماعی	ارزشیابی باید با هدف گسترش تفاهم و عدالت اجتماعی انجام گیرد.	ماربی (۳۳)
	مسئولیت در قبال منافع عمومی مردم	ارزشیابی باید به منفعت و رفاه عمومی افراد منجر شود.	استک و ماربی (۲۵)، ویرتانن و لایتینن (۳۵)، ایتزپاتریک (۳۲)، بولا (۴۴).
	محدودیت‌های فرهنگی	ارزیاب باید محدودیت‌های فرهنگی هر جامعه را در انجام و تصمیم‌گیری نهایی در نظر بگیرد.	بالانتین و دیگران (۲۶)

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]

تصمیم‌گیری در خصوص گزارش و یافته‌های ارزشیابی	سودمندی	ارزشیابی باید به موقع انجام شود و آگاهی دهنده و برای ذینفعان مفید و اثربخش باشد.	گال و همکاران (۲۲)، ماربی (۳۳)، استک و مابری (۲۵)
	قابلیت کاربرد	طرح ارزشیابی باید از نظر هزینه مناسب باشد؛ عملی بوده و کم‌ترین مزاحمت را برای مشارکت‌کنندگان ایجاد کند.	استافل بیم و شینگفیلد (۱۴)، استک و ماربی (۲۵)، ماربی (۳۳).
	سازنده بودن	ارزشیابی باید ماهیت سازنده داشته و به بهبود وضع موجود بیانجامد.	گرین (۳۸)
	چگونگی ارائه یافته‌های ارزشیابی	ارزیاب نباید یافته‌هایی را که با منافع ذینفعان در تضادند حذف کند، و یا یافته‌های مثبت و قابل قبول ذینفعان را اغراق‌آمیز جلوه دهد، و نباید یافته‌ها را دیرتر از زمانی که مورد نیاز بودند، منتشر کند.	اسمیت (۴)، ماسیشون (۸).
	پرهیز از افشای یافته‌ها	ارزیاب نباید تا زمانی که قرار است یافته‌ها محرمانه بمانند (به خصوص در ارزیابی درونی)، به افشای یافته‌ها بپردازد.	ماربی (۳۳)، ماسیشون (۸)
	گزارش‌دهی بی‌کم و کاست	نتایج ارزشیابی هر چه باشد، ارزیاب ملزم است آنها را تمام و کمال گزارش کند.	تورنر، (۶)
	عدم‌جعل و سوء استفاده از گزارش ارزشیابی	ارزیاب ملزم است یافته‌ها را بدون هیچ تحریفی گزارش دهد.	موریس و جاکوبس (۷).

بحث و نتیجه‌گیری

هدف از انجام این مطالعه، ارائه چارچوبی مفهومی از اخلاق ارزشیابی بود. برای این منظور، با بررسی نظریه‌های مرتبط با این موضوع، سه حوزه مهم و اصولی ارزشیابی مشخص گردید. از آنجا که ارزشیابی مفهومی پیچیده است، تعریف مشخصی ندارد و تکثر آراء در این حوزه بسیار است؛ اما در تمامی تعاریف ارزشیابی این سه رکن مهم و اصلی وجود دارد. با بررسی نظریه‌ها و دیدگاه صاحب‌نظران در باب اخلاق ارزشیابی، اصول اخلاقی مرتبط با این سه حوزه شناسایی و تمامی این اصول اخلاقی به صورت منظم طبقه‌بندی و مشخص گردیده و صاحب‌نظران مربوط به هر اصل نیز معرفی شدند.

۱) اصول اخلاقی مرتبط با گردآوری روشمند داده‌ها: در این بخش تمامی اصول اخلاقی که ممکن است پژوهشگر در هنگام گردآوری داده‌های ارزشیابی با آنها برخورد کند، مورد توجه قرار می‌گیرد. این اصول به دو طبقه کلی‌تر طراحی برای گردآوری داده‌ها و اجرای گردآوری داده‌ها تقسیم می‌شود. دلیل این تقسیم‌بندی ماهیت گردآوری داده‌هاست که در ابتدا نیاز به طراحی چگونگی گردآوری و نقشه ذهنی برای گردآوری روشمند داده‌ها دارد و در ادامه، کار گردآوری انجام می‌شود.

۲) اصول اخلاقی در مرحلهٔ قضاوت روشمند دربارهٔ یافته‌ها: در این مرحله تمامی اصول مرتبط با ارزشیابی یا ویژگی‌هایی دیگری که در قضاوت روشمند در ارزشیابی نقش دارند، مورد بررسی قرار می‌گیرد. در مرحله قضاوت روشمند نیز دو مؤلفه کلی‌تر طراحی برای قضاوت (در نظر گرفتن شرایط و موقعیت انجام قضاوت) و انجام قضاوت و اصول اخلاقی مرتبط با آنها مورد بحث قرار گرفت.

۳) اصول اخلاقی در مرحلهٔ تصمیم‌گیری برای بهبود وضع موجود: این مرحله توجه ارزیاب و افراد مرتبط با فرایند ارزشیابی را به اصول اخلاقی لازم هنگام تصمیم‌گیری برای بهبود وضعیت بر اساس یافته‌های ارزشیابی مورد نظر قرار می‌دهد. با توجه به حساسیت تصمیم‌گیری در ارزشیابی که جزئی مهم و جدایی‌ناپذیر و در واقع، هدف ارزشیابی است، دو حوزهٔ فرعی

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]

بسیار مهم برای تصمیم‌گیری مطرح شد که عبارتند از تصمیم‌گیری در خصوص ذینفعان و تصمیم‌گیری در خصوص گزارش و یافته‌های ارزشیابی که هریک اصول اخلاقی خاصی دارند. در مرحله تصمیم‌گیری برای بهبود مدل نیومن و براون مورد بررسی قرار گرفت و بیان شد که نیومن و براون چهار سطح را در تصمیم‌گیری اخلاقی مد نظر قرار می دهند که عبارتند از ۱) بینش و شهود، ۲) قوانین، ۳) اصول و نظریه‌ها، و ۴) ارزش‌های شخصی. آنها اذعان داشتند که رفتن به هر سطح از این سطوح به موقعیت و شرایط حاکم بر ارزشیابی بستگی دارد و ارزیاب با توجه به این شرایط می تواند در سطوح تصمیم‌گیری اخلاقی بالاتر رود یا پروژه را متوقف کند.

در بسیاری از مواقع، ارزشیابی‌هایی که در ابتدا به درستی برنامه‌ریزی و بودجه بسیاری برای آنها در نظر گرفته شده است یا به خوبی عملی نمی‌شوند، یا اگر هم عملی شوند، نتایج و نفع چندانی برای بهبود برنامه‌ها نداشته و بدون استفاده می‌مانند. این امر ناشی از عوامل درون‌سازمانی و برون‌سازمانی بسیاری است که بر جریان و فرایند ارزشیابی تأثیر می‌گذارد. یکی از مهم‌ترین این عوامل اعتبار نتایج و اعتبار ارزشیابی است که اگر این مهم مورد توجه قرار نگیرد، نتایج ارزشیابی هیچ فایده‌ای عملی نخواهد داشت و چه بسا مشکلات بسیاری به بار آورد. عامل مهمی که بر اعتبار ارزشیابی تأثیر شگرفی دارد، اصول اخلاقی حاکم بر ارزشیابی است که در انجام هر ارزشیابی باید به آن اصول توجه کرد تا اعتبار آن تضمین شود.

در بسیاری از مؤسسه‌های بین‌المللی ارزشیابی توجه به تدوین اصول و راهنمای اخلاقی در ارزشیابی مدنظر قرار گرفته است؛ اما در کشور ما نهاد یا سازمانی که به تدوین چنین دستورالعملی بپردازد، وجود ندارد و بنابراین، نیاز به تدوین دستورالعملی مناسب به عنوان راهنمای اخلاقی ارزشیابان طبق مقتضیات کشورمان لازم است. ارائه اصول اخلاقی امری فرهنگ‌وابسته است. از این رو، چنین دستورالعملی برای کشور ما باید فرهنگ‌بسته و بر اساس فرهنگ ایرانی- اسلامی باشد. در کشور ما نظریه منسجم و فرهنگ ارزشیابی خاص و مستقلی تدوین نگردیده است. همچنین با توجه به غلبه رویکرد پوزیتویستی[۱۳] و کمیت گرایانه در حوزه ارزشیابی و با توجه به این نکته که اغلب صاحبنظران مورد بررسی در این مطالعه نیز در بیان اصول اخلاق در ارزشیابی از این رویکرد متاثر، و به آن ملتزم و متعهد بوده‌اند، لازم است در کشور ما با رویکردی دینی و بومی- اسلامی، اصول و هنجارهای اخلاق در ارزشیابی از این منظر مورد توجه و مطالعه قرار گرفته، تا بتوان منظر بدیل و متفاوتی در این عرصه ارائه نمود.

با توجه به مبانی نظری ذکر شده در پژوهش، بسیاری از انجمن‌ها و مجلات ارزشیابی در سطح جهان دارای منشور، نظام‌نامه یا دستورالعمل اخلاق در ارزشیابی هستند. وجود چنین دستورالعملی در کشور ما با توجه به اهمیت ماهیت و نقش ارزشیابی در بهبود برنامه‌های سازمان‌ها لازم است و انجمن‌هایی همچون انجمن اخلاق در علم و فناوری باید با توجه به اصول ذکر شده در این مقاله، به تدوین چنین دستورالعملی جهت استفادهٔ ارزشیابان همت بگمارند.

همچنین لازم است جهت دستیابی به نتایج بهتر در زمینه اخلاق در ارزشیابی، نظریه‌ها و دیدگاه‌های بیشتری مورد بررسی قرار بگیرد، پیشنهاد می‌شود، پژوهشگران علاقه‌مند در این حوزه به بررسی ابعاد اخلاق در ارزشیابی به روش‌های دیگری همچون روش‌های پژوهش نظریه‌ای که به دنبال خلق چارچوب مفهومی جدید در این زمینه هستند، همت بگمارند.

واژه‌نامه

اخلاق در ارزشیابی 1. Evaluation Ethics

2. American Evaluation Association

انجمن ارزشیابی آمریکا

3. Committee on Standards for Educational Evaluation

کمیته استاندارد ارزشیابی آموزشی

4. American Journal of Evaluation

مجله ارزشیابی آمریکا

5. Australian Evaluation Society

انجمن ارزشیابی استرالیا

منشور اخلاقی 6. Code of Ethics

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]

7. Joint Commission evaluation

کمیسیون مشترک ارزشیابی

پایایی 8. Reliability

پاسخگوبودن 9. Accountability

رضایت آگاهانه 10. Informed consent

شایستگی 11. Competency

عینیت 12. objectivity

پوزیتویستی 13. Positivist

منابع

۱. موسی‌پور نعمت‌الله. مبانی نظری الگوهای ارزشیابی آموزشی. فصلنامه پژوهش و برنامه‌ریزی در آموزش عالی. ۱۳۸۱، شماره‌ی ۲۳ و ۲۴: ۱۴۴-۱۱۹.

۲. رونقی، محمد حسین؛ فیضی، کامران. ارائه الگوی اخلاق کاری کارکنان بانک‌های خصوصی ایران. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۳۹۰، ۶(۲)، ۴۶-۴۰.

3. Joaquim Sa Couto MD (2003). An objectivist's view on the ethics of evidence-based medicine: commentary on 'A critical appraisal of evidence-based medicine: some ethical considerations' (Gupta 2003). journal of evaluation in clinical practice 9, 111–121. Journal of Evaluation in Clinical Practice 9(2): 137–139

4. Smith, NL (2002). An Analysis of Ethical Challenges inEvaluation. American Journal of Evaluation 23(2) :199-206.

5. Morris M (2000). the Good, the Bad, and the Evaluator: 25 Year of AJE Ethics. American Journal of Evaluation 32(1): 134-151.

6. Turner D (2003). Evaluation ethics and quality results of a survey of australasian evaluation society members, AES Ethics Committee. Available at: http://www.aes.asn.au/about/Documents%20-%20ongoing/ethics_survey_summary.pdf. accessed by: 2011-11-24

7. Morris M, Jacobs LR (2000). You got a problem with that? exploring evaluators'disagreements about ethics, Evaluation Review 24(4) : 384-406

8. Mathison s. Ethical Issues in Evaluation. University of British Columbia. Avalable at: http://www.evaluacion.unam.mx/simposio/Sandra-Mathison.pdf. accessed by: 2011-11-24

۹. دوورژه، موریس. روش‌های علوم اجتماعی، ترجمه خسرو اسدی، تهران: انتشارات امیر کبیر، ۱۳۶۶، ص ۲۶۸.

۱۰.ارنشتاین، الن سی؛ هانکینز، فرانسیس بی. مبانی، اصول و مسائل برنامه درسی، ترجمه: قدسی احقر، تهران، دانشگاه آزاد اسلامی، واحد علوم و تحقیقات، ۱۳۸۴. ص ۳۳۳

۱۱.فتاحی، زهرا؛ ادهمی، اشرف؛ نوحی، عصمت؛ نخعی، نوذر؛ اسلامی نژاد، طاهره. نظرات اعضای هیئت علمی دانشگاه علوم پزشکی کرمان در مورد ارزشیابی استاد در سال تحصیلی ۸۲-۱۳۸۱، مجله پزشکی هرمزگان،۱۳۸۴. ۹(۱): ۵۹- ۶۶، ص ۶۰.

۱۲.هومن، حیدر علی. اندازه‌گیری‌های روانی و تربیتی (فن تهیه تست)، تهران: پیک فرهنگ، ۱۳۸۶. ص ۶

۱۳.موسی‌پور، نعمت الله. مقایسه تطبیقی روند تحولات ارزشیابی آموزشی در غرب و ایران، علوم اجتماعی و انسانی دانشگاه شیراز، ۱۳۸۱، ۱۸: ۱۳۵-۱۱۱

۱۴.استافل بیم، دانیل؛ شینگفیلد، آنتونی. مبانی ارزشیابی برنامه، ترجمه: محمد حسن محقق معین، تهران: مؤسسه ارزشیابی توانمندساز، ۱۳۸۸. ص ۲۷

15.Goodyear LK (2007). Editorial Special issue on ethics in evaluation, Evaluation and Program Planning, 30, 392–393. Avalable at www.elsevier.com/locate/evalprogplan 0149-718

۱۶.عبدی، عباس. تأملات ایرانی: عوامل نظری مؤثر بر بروز هنجارهای اخلاقی، جامعه‌شناسی و علوم اجتماعی، ۱۳۸۷، ۱۳ و ۱۴، ۳۰-۲۸.

۱۷.یوسفی، علی؛ فرهودی‌زاده، مارینا؛ لشکری دربندی، مرضیه. فشار هنجار اجتماعی در ایران. جامعه شناسی کاربردی، ۱۳۹۱، ۲۳ (۲)، ۱۹۲-۱۷۲

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]

۱۸.زارعی، فاطمه؛ تقدیسی، محمد حسین؛ طهرانی، هادی. هنجارساختن ارزش‌های سلامت در فرایند جامعه‌پذیری، مجله تحصصی پژوش و سلامت، ۱۳۹۱، ۲ (۲)، ۱۷۱-۱۶۹.

۱۹. باقری، خسرو. نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. تهران: انتشارات مدرسه، ۱۳۸۸، ص ۸۷

۲۰.لشکر بلوکی، مجتبی. چارچوب تدوین ارزش‌ها و اخلاق حرفه‌ای پژوهش‌های علمی و فناوری. فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۳۸۷، ۳ (۱ و ۲)، ۱۱۴-۱۰۵.

21.Forsyth, D. R., O'Boyle Jr, O. H. (2011). Rules, standards, and ethics: Relativism predicts cross-national differences in the codification of moral standards. International Business Review 20, 353–361.

۲۲.گال، مردیت؛ بورگ، والتر؛ گال، جویس. روش‌های تحقیق کمی و کیفی در علوم تربیتی و روانشناسی، مترجم: احمدرضا نصر و همکاران، تهران: سمت،۱۳۸۹. ص ۱۲۱۰-۱۲۱۱.

۲۳.باقری، خسرو؛ سجادیه، نرگس؛ توسلی، طیبه. رویکردها و روش‌های پژوهش در فلسفه تعلیم و تربیت، تهران: پژوهشکده مطالعات فرهنگی و اجتماعی، ۱۳۸۹،ص۱۲۸

۲۴.امین خندقی، مقصود؛ پاکمهر، حمیده. آموزش معیارهای اخلاق پژوهش: ضرورتی انکارناپذیر در برنامه‌های درسی آموزش عالی، فصلنامه اخلاق در علوم و فناوری، ۱۳۹۱، ۷ (۴)، ۱۲-۱.

25.Stake R, Mabry L (1998). Ethics in program evaluation. Scud J So6 Welture 7: 99-109

26.Ballantine J, Levy M, Martin A, Munro I, Powell P (2000). An ethical perspective on information systems evaluation. International Journal of Agile Management Systems 2(3): 233-241

27.Thomas v (2010). Evaluation Systems, Ethics, and Development Evaluation, American Journal of Evaluation 31(4): 540-548

28.Grasso PG (2010). Ethics and Development Evaluation: Introduction, American Journal of Evaluation 31(4): 533-539.

29.World Bank. Evaluation Ethics What to expect from your evaluators, World Bank Institute, 2007.

30.Morris M. The Good, the Bad, and the Evaluator: 25 Yearof AJE Ethics. American Journal of Evaluation, 2011, 32(1): 134-15

31.Morris, M. Not drinking the poison you name: reflections on teaching ethics to evaluators in for-profit settings, Evaluation and Program Planning, 2004; 27: 365-369.

32.Eitzpatrich, J. L. Ethics in Disciplines and Professions Related to Evaluation, New Direction for Evaluation, 1999; 82: 5-14.

33.Marby, L. Circumstantial Ethics, American Journal of Evaluation, 1999; 20(2): 199–212

34.Johnson, R. L., Green, S. K., Kim, DH., Pope, N.S . Educational Leaders' Perceptions About Ethical Practices in Studen Evaluation, American Journal of Evaluation, 2008; 29 (4) : 520-530

35.Virtanen P., Laitinen I. Beyond Evaluation Standards?, European Journal of Spatial Development http://www.nordregio.se/EJSD/-ISSN 1650-9544-Refereed Articles Oct 2004, no 13.

36.Walker, R., Hoggart, L., & Hamilton, G. Random assignment and informed consent: A case study of multiple perspectives. American Journal of Evaluation,2008, 29, 156-174.

37.Penuel, W. R., Sussex, W., Korbak, C., & Hoadley, C. Investigating the potential of network analysis in educational evaluation. American Journal of Evaluation, 2006, 27, 437-451

38.Green RL (1948). The Ethics of Curriculum Evaluation, Educational leadership, the Association for supervision and curriculum development.

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]

Available at: http://www.ascd.org/ASCD/pdf/journals/ed_lead/el_197801_green.pdf

39.Scott D, Morrison M (2006). key Ideas in Educational Research, london; continuum.

40.Worthen BR., Sanders JR (1987). Educational Evaluation Alternative Approaches and Practical Guidelines, London: Longman

۴۱.امین خندقی، مقصود؛ محبی امین، سکینه. پیوند وثیق میان ارزشیابی و تصمیم‌گیری در الگوی سیپ: استفاده عملی ناصواب از الگوی سیپ، پیامد فهم نظری ناقیق، مجله پژوهشنامه مبانی تعلیم و تربیت، (در حال داوری).

42.Berends L (2007). Ethical decision-making in evaluation. Evaluation Journal of Australasia 7(2): 40-45.

43.McKillip J, Garberg R (1986). Demands of the Joint Committee's standards for educational evaluation. Evaluation and Program Planning 9, 325-333.

۴۴. بولا، ه. س. ارزیابی آموزش و کاربرد آن در سوادآموزی تابعی، ترجمه عباس بازرگان، تهران: نشر دانشگاهی، چاپ اول، ۱۳۶۲

[Downloaded from www.ethicsjournal.ir on 2026-10-30]

[DOR: 20.1001.1.22517634.1392.8.3.8.9]